

Klára Fischleínová

Osudy ve stínu šoa

p3k

Věra Štinglová (Arnsteinová)

Věra Vrbová (Fischerová)

Dita Krausová (Polachová)

Klára Fischleinová

Osudy ve stínu šoa

Nakladatelství P3K
Praha 2014

Tuto knížku chci ze srdce a s poděkováním věnovat všem statečným, kteří nesklópili hlavu, ani když je život fackoval, své rodině a také dědečkovi Jiřímu, mému nadšenému čtenáři, který se vydání knížky nedožil. Velmi děkuji Kateřině Dejmalové za pečlivou redakci textu, Nakladatelství P3K za to, že dalo mé snaze hmotnou podobu, a Matejovi Mináčovi za povzbuzivá slova. — Klára Fischleinová

© Klára Fischleinová, 2014

© Nakladatelství P3K, 2014

ISBN 978-80-87343-34-0 (tištěná)

ISBN 978-80-87343-35-7 (eKniha – pdf)

ISBN 978-80-87343-36-4 (eKniha – epub)

ISBN 978-80-87343-37-1 (eKniha – mobi)

Drásavé príbehy z lodžského a terezínskeho geta behom II. svetovej vojny a nové začiatky v Izraeli. Kniha pamätníkov a ich vzrušujúcich osudov sa akoby venovala ľudskej apokalypse, v ktorej nakoniec víťazí nový život, ktorý sa objaví ako bájnny vták Phoenix oživlý z popola.

Často dostávam otázku, načo si pripomínať tie dávne histórie, má to všetko ešte zmysel, vieme sa nejakou poučiť zo znalosti dejín? Môže to ovplyvniť nás samých? Ja si osobne myslím, že rozhodne áno. Skutočné dejinné príbehy majú silu nás nesmierne vzrušovať, pretože, to čo napíše sám život, žiaden scenárista, i ten najlepší, by nedokázal vymyslieť lepšie.

Peripetie dramatických príbehov prežívame na vlastnej koži a rozmýšľame, čo by sme my sami urobili na mieste hrdinov príbehov z knižky. Akoby s nami viedli dialóg a na nás, čitateľov, sa „nalepí“ porozumenie dôb dávno minulých a sami pre seba v nich hľadáme ponaučenie, kľúč pre náš vlastný život. Preto príbehy Kláry Fischleinovej a jej pamätníkov sú tak dôležité, lebo majú túto magickú moc.

Klára tieto „diamanty“ vytrháva v poslednej chvíli z moci večného zabudnutia, kam by sa za chvíľu mohli dostať, a predstavuje ich takto širokej čitateľskej obci. Verím, že aj vás trblietavý jas z týchto diamantov zasiahne a prežijete s knižkou vzrušujúce chvíle.

Matej Mináč

Věra (sedící vpravo) se sestrou a rodiči těsně před válkou — Věra dva roky po válce — Věra strávila velkou část života za kamerou. (Fotografie z osobního archivu V. Štinglové)

Mami, přežijeme to?

— VĚRA ŠTINGLOVÁ (ARNSTEINOVÁ)

Tebdy náctiletá Věra Arnsteinová přežila několik let v polském ghettu Lodž, které ubíjelo vězně citelně horšími podmínkami než český Terezín. Porazila trýznivý hlad, život obrozující infekce a nekončící strach. Odjela jako dítě a vrátila se do zdeformovaného světa jako dospělá. Při našem setkání řekla: „Použijte details, které jsou typické jen pro mě, protože takové to ‚Přijeli jsme... Odjeli jsme...‘ už nikoho nezajímá.“

•••

Svůj příběh před lety vyprávěla svým dětem, dceři Aleně a synu Pavlovi, který později natočil o polské Lodži dokument, zobrazující čtvrt bývalého ghetta. Ghetto vzniklo za války v místě zlodějské čtvrti a dokument ukazuje místo tak, jak vypadá dnes – je opět sídlem kriminálních živlů a sociálních případů.

Věra Štinglová, rozená Arnsteinová, o období šoa nemluví ráda. „Vždycky mě to rozčílí,“ vysvětluje. O to víc si vážím jejího svědectví. Setkání s touto drobnou paní, která vůbec nevypadá na svůj věk, mne nabíjí.

Nejdříve si jen tak povídáme – o Věřině životě, rodině... Dozvídám se, že vystudovala filmovou fakultu a pracovala jako kameramanka čtyřicet let v televizi ve vysílání pro děti a mládež. Po válce si vzala nežidovského manžela, s nímž se po dvaceti letech rozvedla.

Mají spolu dvě děti a dnes se rodina rozrostla o čtyři vnoučata a jedno pravnouče. Věra si po rozvodu našla muže, s nímž sice nikdy nebydlela pod jednou střechou, ale partnery byli dlouhých dvacet let. „Je zajímavé, že manžel se mě nikdy na nic neptal, pro něj jsem byla prostě holka z koncentráku. Ale můj druh, ten chtěl vědět každý detail,“ vypráví Věra.

NAROZENÁ MEZI VÁLKAMI

Věra Arnsteinová se narodila v roce 1928 do tříčlenné rodiny. Její sestra je starší pouze o rok a půl. Věra rok svého narození zasazuje doprostřed mezi dvě světové války. Je to přesně deset let od konce první války a jedenáct let před březnovou nacistickou okupací i záříjovým napadením Polska, tedy začátkem druhé světové války.

„Byla jsem ještě dítě, takže politika šla před válkou mimo mě. Antisemitismus jsem pocítila až ve chvíli, když jsem nesměla chodit do školy, a pak když jsme nosili hvězdy. Do té doby ne,“ popisuje Věra.

Přesto jednu nepříjemnou vzpomínku ze školy má. „Posadím svoji dceru na jedno odpoledne k tobě do lavice, protože vy Židi umíte všichni německy, tak ať se od tebe nakazí,“ řekla malé Věře paní učitelka. Dívky se to samozřejmě dotklo, protože už předtím slyšela, že Židi „tady němčej“.

Věra německy opravdu uměla proto, že se jazyk učila ve škole i doma, a také proto, že její teta z Mariánských Lázní nemluvila česky. Umět německy bylo v době Věřina dětství celkem běžné, ale nebylo samozřejmě žádným pravidlem, že by všichni českoslovenští Židé uměli plynne německy.

Zlomový okamžik nastal 15. března 1939, kdy Věra viděla oba své rodiče, Vilmu a Josefa Arnsteinovi, plakat u rádia. Právě hlásili, že německá vojska překročila hranice Československa. „Tehdy mě to hodně zarazilo a nevěděla jsem, co se děje. Nikdy předtím jsem rodiče plakat neviděla, mrazilo mě z toho,“ vzpomíná.

Po německé okupaci začala jedenáctiletá Věra podstatně více pocítovat protizidovské nálady společnosti. Musela opustit školu a učit se v ilegálních kroužcích provozovaných v soukromých bytech. Tam se pohybovala jen mezi židovskými dětmi, na což nebyla zvyklá. Ve škole měla jen jednu židovskou kamarádku (přátelí se dodnes, přestože žije v Torontu). Pořád ale ještě vnímala houstnoucí atmosféru kolem jako něco, co mají rodiče pod kontrolou, něco, na co jejich síly stačí.

PŘIZPŮSOBOVÁNÍ JAKO PUD SEBEZÁCHOVY

Vycházely stále další a další protizidovské příkazy. Židé nesměli do kin a divadel, jejich děti si nesměly hrát v parcích. Celé rodiny musely uvolňovat své byty a stěhovat se společně s jinými, cizími rodinami do lokalit určených Němci...

I Věřina rodina musela opustit svůj pětipokojový byt u Strossmayerova náměstí. Novou domovskou adresou se stala Italská ulice. „Přizpůsobovali jsme se a bydleli ve smutném provizoriu, ale pořád

se v tom dalo žít,“ popisuje Věra život ve třípokojovém bytě se dvěma dalšími rodinami.

Věřině tatínkovi zabrali Němci obchod, ale nějakou dobu ho v něm ještě nechali alespoň pracovat. „Maminka byla v domácnosti, ale chodila do různých kurzů, kdyby se nám podařilo se vystěhovat, aby něco uměla,“ vzpomíná Věra na dobu, než válečný teror začal v plné míře. Vilma Arnsteinová se například učila dělat bombóny, umělé květiny nebo šít kravaty.

Emigrace nevyšla. „Většinou si někdo vzal od táty moc peněz včetně šperků a zmizel, nepomohl. Tatínek měl nakonec možnost odjet do Londýna, ale bez nás nechtěl.“

Dál Věra vypráví, že v roce 1937 nebo 1938 sháněli rodiče v Chorvatsku kněze, který by byl ochoten rodinu pokřtít. Podařilo se to, ale tak jako tisícům jiných Židů ani Arnsteinovým křest nepomohl. Očekávané předvolání do transportu totiž přišlo stejně.

V té době se už dlouho na odjezd připravovali – balili co nejúsporněji kvůli váhovému limitu, šli z dek spací pytle... „Vyrábělo se například asi tak kilo jíšky, protože se dala použít na hodně polévky a nekazila se. Bralo si ji s sebou hodně lidí – my také,“ popisuje Věra. Tehdy v říjnu 1941 jí bylo 13 let.

Nastal den odjezdu *někam*. Věra sešla dolů ze schodů domu v Italské ulici a míjela plačícího strýce, tetu a babičku. Když viděla jejich tragické výrazy, ptala se rodičů, jestli vědí, kde budou v noci spát a kam vlastně jedou? Na obě otázky dostala stejnou odpověď: „Nevíme.“

Ještě před skladem dřevěného a dnes už neexistujícího Radio-paláce v Holešovicích, kde bylo shromaždiště před nástupem do vlaku, se jako bezstarostné dítě smála staré paní, která si na batoh přivázala nočník.

Jakmile ale uvnitř obrovského prostoru slyšela rozléhající se německé povely, viděla míhající se vojenské uniformy, stresem omdlévající lidi kolem a očíslovaný slamník pro svoji rodinu, pocítila nervozitu a rozbředla se. Zachvátil ji pláč, který se nedal zastavit.

„Tatínek ke mně dokonce přivolal doktora, ale ten řekl, že musí počkat, až se unavím a přestanu. To trvalo asi hodinu a půl. Potom

jsem postupně nabyla dojmu, že jsem dospěla. Rodiče už nebyli jistota, na kterou bych se mohla spolehnout,“ přibližuje Věra.

Po dvou nebo třídenním čekání následovala cesta osobním vlakem do neznáma. Konečnou stanicí bylo polské město Lodž.

POLŠTÍ ŽIDÉ NÁS MEZI SEBE NEPŘIJALI

Když vlak zastavil, vyhnali Němci židovské vězně večer, už za tmy, ven do bláta. Nechali je dlouho pochodovat v hustém dešti a nést drobnější zavazadla. Větší za nimi pošlou později. Do Lodže přijelo postupně pět tisíc Čechů. Jen 277 válku přežilo.

Arnsteinovým a zhruba sedmnácti dalším přidělili členové židovské samosprávy ghetta místnost velkou asi dvacet metrů čtverečních. Byla to třída bývalé školy. Tam žili s kufry za hlavami na dvou slavnících půl roku.

Pro naprostý nedostatek místa spali tak, že měli vždy hlavu u nohou těch, kdo leželi vedle nich – doslova jako sardinky. „Polovina lidí spala vedle sebe a proti nim leželi ostatní, takže měl každý vedle sebe z obou stran nohy těch, kdo spali z protější strany,“ vysvětluje Věra. Když to slyším, představím si zip.

Pak se z budovy stala nemocnice a Češi, kteří tu do té chvíle bydleli pohromadě, se rozptýlili po přelidněném ghettu do pokojů, které se uvolnily po zemřelých polských vězňích. Tatínek si hned v prvním půlroce pobytu v Lodži našel práci v textilní továrně, proto hrozba obávaných transportů z ghetta Arnsteinovy zatím mýjela.

Další pokoj, v němž Arnsteinovi žili, měl přibližně šestnáct metrů čtverečních. Bydleli tu sami se stovkami štenic, které nebylo možné vyhubit. Jsou odolné a rodí se stále další. „Dodnes poznám podle toho zvláštního zápachu, když jsou někde štenice,“ tvrdí Věra.

Ze dvou až tří briket na den se dalo sotva uvařit jídlo, vytopit chladný prostor tudíž nebylo možné. „Vzpomínám si, že jsme spali oblečení, dokonce v kabátech i rukavicích,“ vybavuje se Věře. Do pokoje zatékalo a promočená stěna plesnivěla.

„Dítě si zvykne, ale dodneška lituji, že jsem se nezeptala po válce maminky, jak se cítili oni jako rodiče. Když jsem pak měla děti, často

jsem nad tím přemýšlela. Zodpovědnost, kterou za nás měli, je musela strašně tížit!“ zamýšlí se.

Na pobytu v Lodži bylo prý strašné mimo jiné i to, že Poláci pět tisíc Čechů ani tisíce dalších cizinců (Židé z Německa, Rakouska a Lucemburska) až na výjimky mezi sebe nepřijali. Bylo jich tady uvězněno okolo 140 tisíc a byli „doma“. Obojí dávali ostatním důrazně najevo.

„Lodž byla původně průmyslové a hlavně textilní město. Bohatí Židé, kteří tu žili, povětšinou emigrovali, chudí dělníci, kteří na tom už před válkou byli opravdu bídě, tam zůstali. Když jsme do Lodže přijeli, byli tu už rok a půl zavření. Byli vyhublí, špinaví, ženy na sobě nosily kostkované zašlé plédy místo zimníků. Nás, kteří jsme přijeli zatím silní, v jejich očích krásně oblečení a mnohem méně pobožní než oni, nenáviděli. Zajímalo je jen, co by od nás mohli odkoupit,“ vzpomíná Věra.

Dál vypráví, že se Poláci¹ snažili na černém trhu vyměnit potraviny za teplé oblečení. Na dvorech domů se válely hromady odpadků, protože je nikdo nevyvážel, a na nich si hrály děti, které nosily oblečení, z něhož dávno vyrostly. Řada z nich neměla ani boty, jen hadry omotané kolem nohou.

„Ty hromady odpadků tam byly asi rok a půl. Až v létě, když se Němci báli infekcí, je nechali vyvézt.“ Zubožení Židé s ešusy a různými nádobami přivázanými kolem pasu hledali často v záplavě smetí cokoliv, co by se dalo sníst. Věra nejprve nechápala, proč nosí při sobě ony nádoby. Záhy zjistila, že si do nich dávali vše použitelné, co našli. V práci z nich pak také jedli polévku.

„Všichni byli nastydlí, smrkali na zem a utírali si nos do rukávů. Dívali jsme se na ně jako na zjevení. Tohle jsme nikdy předtím neviděli. Na druhé straně tu chodili ortodoxní židé v kaftanech, což jsme taky neznali,“ popisuje prvotní údiv Věra a dodává, že po letech vypadali skoro stejně – byli špinaví, oteklí a vyhublí. Prý měli tihle lidé zvláštní výraz v očích. Věra v něm viděla hlad a utrpení.

Chaim Rumkowski, předseda lodžské židovské samosprávy, měl kolem sebe za války několik tisíc polských Židů, kteří mu pomáhali

1 Poláci = vždy myšleni polští Židé.

zbylé desítky tisíc vyhladovělých spoluvězňů zorganizovat, aby ghetto alespoň nějak fungovalo. Jeho organizace závisela na několika orgánech samosprávy, které spravovaly potraviny, bydlení, práci... Členům samosprávy náležely větší příděly jídla a další privilegia.

„Byli přejedení a neznali hlad. Kvůli nim jsme dostávali výrazně menší příděly, než nám Němci asi zamýšleli dávat. Tehdy jsem je za to nenáviděla, ale s odstupem času si uvědomuji, že kdyby samospráva byla v českých rukou, taky bychom si pomáhali hlavně mezi sebou. Ale asi ne tolik na úkor jiných.“

I přes počáteční šok se po čase při práci Věra s místními Polkami sprátelila. Díky předválečným slágrům, které se tu při práci zpívaly, se dokonce časem naučila mluvit polsky a rozumět jidiš².

Fráze, které slýchala například ve frontě na jídlo, později umí v jidiš i říct. „Znala jsem věty, které jsem potřebovala – třeba: ‚Nestркеjte do mě!‘ ‚Vy jste tady nestála!‘ a několik dalších.“

V továrnách se pracovalo dvanáct hodin denně. Asi po roce Věra se sestrou přestoupily do dětského oddělení krejčovské továrny. Dostaly se sem díky tatínkovi, který v továrně také pracoval. Děti tu pracovaly o hodinu méně.

NADSTANDARD V PODOBĚ SLUPEK OD BRAMBOR

Na rozdíl od varšavského ghetta neexistovala v lodžském ghettu kanalizace, takže veškerý smrdutý odpad tady tekl ve stružkách podél chodníků. Ve Varšavě se navíc kanalizací pašovaly například zbraně. Znamenalo to tedy určité propojení se světem mimo ghetto, zatímco v Lodži byli Židé od jakéhokoli spojení odříznuti.

Podle Věry je právě kanalizace také to jediné, co se v bývalém ghettu od války změnilo. Domy (až na ty dřevěné, které byly po válce strženy) zůstaly stejné. Dokonce je to tu prý místy „ozdobené“ antisemitskými malůvkami. „Je to tak prokleté místo, že se o tom můj syn rozhodl natočit dokument,“ říká Věra.

2 Jidiš (německy Jüdisch) je tzv. židovská němčina, přesněji jazyk blízký němčině užívající slova a tvary převzatá z hebrejštiny a dalších jazyků, které Židé při svém stěhování po staletí používali. Pro jidiš je typická hebrejská abeceda.

Vzhledem k tomu, že obyvatelé terezínského ghetta neměli tušení o existenci vyhlazovacích táborů a plynových komor, napadá mě, zda obyvatelé lodžského ghetta byli informovanější. „O tom jsme ani my nic nevěděli,“ kroutí hlavou Věra.

Na otázku, který okamžik v Lodži by Věra označila za nejhorší, odpověděla: „Nelze to úplně jednoznačně říct, protože strašný byl hlavně permanentní strach ze zařazení do transportu a z infekcí, jako byl tyfus, žloutenka, cholera nebo TBC, a taky neustálý hlad. Když někdo dneska u nás říká, že má hlad, tak ho nemá. Hlad je velmi bolestivý a sžíravý pocit – nedá se na něj přestat myslet!“

V lodžském ghettu dostávaly rodiny ubohé přiděly jídla. Kromě polévky z nastrouhaného tuřínu, nahnílé kedlubny nebo kousku brambory, kterou tu dostávali pracující vězni během dne v továrnách, žili z malých přidělů na dva týdny.

Maminka Vilma učila dcery, aby nesnědly denní porci jídla najednou. Rozdělila jim ji na malinké denní části, aby pokud možno stále měly alespoň něco v žaludku. Věra toto rozhodnutí zpětně hodnotí jako dobré, přestože udržet se tehdy nebylo vůbec jednoduché.

Kdo svůj přiděl snědl rychle, většinou zemřel, protože po zbylé dny neměl co jíst. Paní Arnsteinová ale hospodaření své rodiny přísně hlídala. Kufřík s přibližně dvěma kilogramy trvanlivých potravin, které si přivezli z Prahy, se otvíral jen v nekrizovějších chvílích.

„Dostávali jsme zpočátku pětadvacet a později dvacet dekagramů chleba na den. Na čtrnáct dní dopředu jsme pak fasovali patnáct až dvacet deka černé mouky, dvacet deka nějaké cikorky smíchané s čímsi, čemu se říkalo kafe. Dál jsme měli několik deka soli, pět deka marmelády a pět nebo někdy deset deka hnědého cukru. Taky jsme dostávali často zmrzlé brambory nebo mrkev,“ vyjmenovává Věra zpaměti.

Její vyprávění pokračuje popisem nekonečných front na přiděly. Vrací se k tomu, jak si Poláci v lodžském ghettu navzájem nadržovali. „Protože i ti u jídel dávali svým více, než měli, stávalo se, že na poslední ve frontě už nic nezbylo. Čekali jste třeba tři hodiny, a nakonec jste ani nic nedostali. Když výdejní lístečky propadly, muselo se čekat na další přiděl další dva týdny.“

Lidé stáli ve frontách už několik hodin před tím, než výdejny otevrou. Být co nejdříve u výdeje bylo totiž stěžejní. Kromě jídla Židé fasovali například také uhlí. To ale na jiném místě. Pravidelných front bylo nutné postupně absolvovat více. Přiděly byly ubohé, ale pro obyvatele ghetta představovaly naději na přežití.

„Některé polské ženy byly dost drzé. Stáli jsme po práci ve frontě třeba dvě hodiny před otevřením výdejny, ony se potom natlačily dopředu a tvrdily, že tam stály, tak jsme se strkaly a někdy i porvaly,“ líčí Věra.

Ani nafasovaný přiděl potravin neznamenal spásu. Ve zdejších poměrech možná ano, ale ve výsledku stejně neosvobozoval od vyčerpávajícího a trýznivého hladu.

„K večeři jsme do kastrolu nastrouhali jednu nebo dvě brambory a přidali lžičku mouky. Ke snídani jsme si dali krajíček chleba a vodu s kávovou náhražkou. Z toho se nedá dlouho žít, tak jsme postupně prodávali své věci.“

Večerní šaty paní Arnsteinové vyměnil její manžel za ghettomarky, u zadního vchodu vývařoven za ně asi pětkrát koupil dvě kila slupek od brambor.

„Slupky se praly u pumpy, která připadala vždy asi na deset domů, takže tu celoročně byla fronta. Ze slupek se pak vykrojily shnilé části a ze zbytku se vařilo. Maminčinu koženou kabelku jsme vyměnili za mlýnek na maso. V něm jsme slupky rozemleli, přidali do nich trošičku mouky a na pánvičce bez tuku udělali placky, abychom měli něco tuhého k jídlu.“

„Se sestrou jsme chodily v létě po práci na hřbitov Marešín. Cesta tam trvala asi tři čtvrtě hodiny, což pro nás bylo vyčerpávající, protože jsme byly zesláblé. Rostly tu ale kopřivy, lebeda a bodláčí, které jsme po spaření jedli. Měli jsme tak alespoň něco navíc.“ Bodláčí ale škrábalo v krku i po tepelné úpravě a rozemletí.

Pravidelné fronty na jídlo stála v rodině Arnsteinových nejmladší Věrka. Úkoly po pracovní době měli členové rodiny přesně rozdělené. Její otec chodil k pumpě pro vodu, která ale nebyla pitná, dokud neprošla varem. „Z toho by byl okamžitě břišní tyfus,“ komentuje Věra stav vody. Matka se sestrou vařily.

Otec postupně slábl a nosil vody čím dál méně. „Nejdříve tatínek nosil dva kýble, pak jeden a nakonec jen půl kýble vody, protože měl nohy nateklé až ke kolenům.“ Stoupající vodou ve vyhladovělém těle trpělo v ghettu mnoho lidí.

Od nohou se otoky přesouvaly vzhůru. Jakmile měl někdo vodnaté váčky pod očima, bylo jasné, že brzy zemře. Věra byla nejednou svědkem toho, jak takto nemocný člověk na ulici upadl a zemřel. Některé choré kolemjdoucí zvedli ještě zpátky na nohy, ale jiným už nebylo pomoci.

Dokud nemuseli večer zhasnout, hledali si Arnsteinovi navzájem šatní vši, kterými bylo ghetto doslova zamořené a které přenášely nebezpečný skvrnitý tyfus.

NEPŘÍTEL JMÉNEM TYFUS

Při cestách ghettem Věra občas vídala vozy naložené mrtvými těly. Čouhaly z nich ruce a nohy, protože na malém prostoru byly desítky mrtvých. Nejdříve vozy tahali koně, později vězni.

Na obdobných povozech byli také dopravováni nemocní a umírající do nemocnice. Když se u Věry projevil břišní tyfus, ocitla se mezi nimi i ona. „Vedle mě ležel člověk s tuberkulózou, chrлил krev. Měla jsem čtyřicítky, takže mi to bylo jedno,“ vypráví.

V nemocnici ležela s horečkami několik týdnů. Sestra chodila pravidelně ve smluvený čas pod okno pokoje s lahvičkou s čajem, v níž byl místo špuntu zasunutý dopis se zprávami z domova.

Věra láhev na provázku vytáhla a za chvíli společně se svým vzkazem spustila zpět dolů. Pobyť v nemocnici si krátila například tím, že vyprávěla mladším dětem, s nimiž sdílela pokoj, vzpomínky z předválečného života. „Viděla jsem kolem sebe umírat děti,“ napadá ji v té souvislosti.

Jednoho dne panu Arnsteinovi poradila česká sestřička, která ve špitále pracovala, ať vezme dceru domů. Nemocnici prý budou vystěhovávat. Absolutně zesláblá Věra pocítila nebezpečí a také otcovu přítomnost. Přestože do té doby jen ležela a chodit se jí nedařilo, v mžiku vstala a nemocnici opustila. „Pud sebezáchovy byl silnější než nemoc,“ vysvětluje.

Břišním tyfem Věra následně nakazila i sestru, která byla dlouho ve vážném stavu, blouznila a nebylo jisté, zda přežije.

Boj se zákeřnou infekcí však nakonec na rozdíl od bezpočtu jiných nemocných vyhrála.

Břišní tyfus nebyl jedinou nemocí, se kterou se Věra musela v ghettu poprat. Chytila tu také žloutenku a vypadala prý tak špatně, že ji při jedné šichtě pustili z práce dřív domů.

NEJHORŠÍ BYLA ŠPERA³

„S většinou lodžských se shodujeme na tom, že nejhorší byla takzvaná špera. To byla hrůza, ve které jsme denně žili, jenže několikrát znásobená.“

Povídání o špeře začíná Věra širšími souvislostmi. Připomíná fakt, že celé vedení ghetta, včetně obsazování transportů (podle počtu, který na pokyny nacistů musela naplnit), měla na starosti polská židovská samospráva. Němci vše vyřizovali výhradně s ní. Při špeře ale vyráželi do ghetta a dělali „čistku“ sami.

„Špera se odehrála myslím v září 1942. Týden jsme nesměli vycházet. Nechodili jsme do práce, nedostali jsme přiděly jídla a čekali jsme. Po ghettu celý ten týden chodila skupina takzvané Kripo-polizei. Její členové byli uniformovaní a ozbrojení. Jakmile zapískali, museli všichni z daného domu vyjít ven na dvoreček. Na koho ukázali, musel vyběhnout k nákladákům, které stály opodál. Šlo to velmi rychle. Tímhle způsobem zlikvidovali všechny starce, děti a nemocné, aby mohli z ghetta udělat pracovní tábor a nemuseli dál živit ty, kteří nepracovali.“

Přestože nikdo nevěděl, kam vybraní vězni pojedou, všem bylo jasné, že je Němci odvezou do horších podmínek – vzhledem k tomu, že se jednalo o ty, kteří nebyli práceschopní a které nacisté nechtěli už dál živit.

Těsně před začátkem tohoto chaosu byli pracující posláni domů dříve než obvykle. Mezi nimi byla i Věra. Když šla po ulici okolo nemocnice spojené s porodnicí, všimla si skupiny Poláků, kteří upřeně

3 Sperre, německy uzavření, pozn. aut.

hleděli před sebe. Zeptala se jich, co se děje, a oni jen kývli hlavou směrem ke dvorku nemocnice.

Věra se tedy otočila a viděla, jak si zdravotní sestry (také Židovky) předávaly z ruky do ruky nějaké bílé balíky. Stály v řadě ode dveří nemocnice k nákladnímu vozu a poslední z řady na něj balíky házela. Za každou z nich postával Němec s výhrůžně napřaženou zbraní. Přestože jejich tváře nesly známky nesouhlasu, nemohly ničemu zabránit. Vzápětí Věře s hrůzou došlo, že takhle Němci zacházeli s místními nemluvnaty.

„Netušili jsme, že asi sedmdesát kilometrů od Lodže je Chelmo, kde končí většina transportů odsud. Kromě tisíců těch, kteří šli údajně na práci, tam skončily i tyhle děti. V Chelmu nebyly plynové komory, tam se zabíjelo výfukovými plyny.“

Vězni v lodžském ghettu neměli ani ponětí o tom, že tisíce jejich bývalých spoluvězňů tam umíraly v takzvaných dušegubkách – nákladních automobilech, do nichž nacisté pouštěli výfukové plyny.

Protože Poláci už ve fungování Lodže „uměli chodit“ (žili tu podstatně déle než Češi), tajně si mezi sebou v průběhu týdne po nocích vzkazovali, kde už selekce proběhla, a pašovali tam za tmy své děti. Na konci špery tedy Němcům nesouhlasily plánované počty a museli procházet ghettem znovu. Při druhé selekci vybírali ještě přísněji.

„Pak už brali i takové, jako jsme byli my, tedy čtrnácti a patnáctileté. Když zapískali, zrovna jsme vařili polévku z hrachu, který nám ještě zbyl ze zásob z domova. Hrozně jsme se báli, že někoho z nás vyberou. Tatínek mamince dokonce třel tváře, aby vypadala zdravěji. Když jsme se pak všichni sešli zpátky nahoře u polévky, nemohli jsme z toho překonaného strachu vůbec jíst, tak jsme místo toho brečeli.“

V období špery zmizelo z lodžského ghetta přes dvacet tisíc Židů. Mezi nimi i přibližně třicet lidí žijících ve stejném domě jako Arnsteini. „Všechny děti byly pryč, i sousedovic maminka...“

„Stávalo se, že matky ve strachu zazdily své děti v nějakém výklenku, aby je další den uchránily selekce, jenže byly třeba zesláblé a nemocné a Němci je sebrali. Děti pak neměl kdo vyzvednout.“

A tak se při bourání domů našly ve zdech jejich kostřičky,“ popisuje Věra.

Jiné matky během špery schovávaly své děti do latrín přetékajících výkaly, které byly v létě podle Věřiných slov plné much a tyfu. Často ale ani takto zoufalé kroky nevedly k záchraně. Nacisté děti nacházeli a odváželi. „Viděla jsem, jak rvou matkám děti z náručí.“

DĚTI VÁLEČNÉHO GHETTA

„V Lodži žil i můj bratranec Pavlíček Arnstein, který sem přišel ve čtyřech letech. Když jsme jednou potkali jeho maminku, řekla nám, že je nemocný. Se sestrou jsme se rozhodly namalovat mu pohádky. Vybraly jsme *Jak šlo vejce na vandr a Červenou Karkulku*.“

Když pak Pavlíčkovu matku potkaly znovu, ptaly se, jak se mu pohádky líbily. Odpověděla, že jediné, co chlapce na prvním přiběhu zajímalo, bylo, jak vlastně vejce vypadá, jak to, že nenateče bílek do žloutku, a jak vejce chutná.

U *Červené Karkulky* zase nemohl pochopit, proč zabloudila v lese, protože nikdy v žádném nebyl. Jak vypadá vlk, si naopak uměl představit velmi dobře, protože Němci se po ghettu občas procházeli s velkými psy.

„Samozřejmě nepřežil,“ dodává na závěr Věra. „Odjeli transportem a zmizela celá rodina.“

Druzí dva bratrance – Rösslerovi – brzy přišli o oba rodiče, čímž se dostali do jednoho ze dvou lodžských sirotčinců. Založil je předseda místní židovské samosprávy Chaim Rumkowski, který před válkou jeden sirotčinec vedl.

V knize *Chudí v Lodži* se podle Věřiných slov píše, že tento muž byl pedofil. Ale dopátrat se dnes pravdy je už bohužel prakticky nemožné.

Petr i Jan Rösslerovi válku přežili a nový domov našli v Austrálii, kam oba emigrovali.

Snad nejzvláštnějším a nejméně očekávaným momentem, který Věra v Lodži zažila, byla návštěva dívky, již od vidění znala z krejčovské továrny, kde zrovna pracovala. „Bydlela asi v polovině mé cesty z práce domů. Jednou jsme se potkaly a ona si chtěla povídat.

Pak jsme se zastavily před domem, kde žila, a protože bydlela hned v přízemí, pozvala mě, ať se jdu podívat na její pokoj.“

Věru by ani ve snu nenapadlo, že uvnitř uvidí to, co si tu polská dívka hýčká. „Ten pokojíček byl čistý a velký asi jen třikrát tři metry. Uprostřed byla velká postel jejích rodičů, kteří už nežili, a na ní byl přehoz z růžového atlasu, spousta polštářků a jedna panenka v háčkových růžových šatech vedle druhé.“

Dvanáctiletého sirotka sem chodil navštěvovat pouze strýček, který žil s rodinou také v lodžském ghettu. „Nikoho jiného na světě neměla. Bydlela tam sama, chodila do práce a uměla se o sebe postarat. Přeložili ji do jiné práce, takže už jsem ji pak nikdy neviděla.“

Když se Věra vrátila domů k sestře a rodičům, historiku jí nechtěli uvěřit. Domnívali se, že si příběh vysnila. Aby v podmínkách ghetta přeživalo dítě samo, v čistém pokoji a s hromadou panenek, se zdálo naprosto nemožné.

Nezapomenutelnou postavou života v lodžském ghettu se pro Věru stal také František Kraus. Bylo mu jedenáct nebo dvanáct let a o něco starší Věrka ho vídala v práci. V krejčovské továrně přenášel hromady uniforem z jednoho stolu na druhý. V ghettu měl tatínka a strýčka, maminka zemřela.

„Měl vždycky přehled o tom, na co kde vypsalí přiděl. Vždycky pro mě přišel, řekl mi to a pak jsme stáli v těch frontách spolu. Pak zmizel i se svými příbuznými. Nikdo nepřežil.“

Vězni v ghettu sice netušili, kde končí ti, kteří odsud odjíždějí, nevěděli nic o Chelmnu, ale byli si naopak dobře vědomi, že zařazení do transportu znamená nebezpečí.

„V Lodži byla továrna, kam se svázely pytle s obnošeným oblečením. Vězni ho museli trhat a splétat do copů, ze kterých se pak šily ‚bačkory‘, které si vojáci na frontě v zimě obouvali přes boty. Práce v téhle továrně byla velmi namáhavá. Původně se mělo za to, že je to oblečení z nějaké charity. Jedna z vězeňkyň tam ale poznala okousané botičky svého dítěte. Od té doby jsme věděli, že ty transporty špatně končí.“ Vše ostatní se dozvěděli, až když sami opustili ghetto.